

O‘ZBEKISTONDA KULOLCHILIKNING RIVOJLANISH

TARIXI

Yoqubjonov Sarvarjon Iqboljon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti

1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston hududida kulolchilik san’atining qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o‘rganilgan. Moddiy madaniyat taraqqiyotida kulol buyumlarining o‘rni, yirik kulolchilik markazlari va ularning o‘ziga xos an‘analari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kulolchilik, hunarmandchilik, qadimgi madaniyat, sopol buyumlar, Afrosiyob, Rishton, G‘ijduvon, multan, koshin, sir texnologiyasi.

O‘zbekiston hududi qadimdan hunarmandchilikning yirik markazlaridan bo‘lib, ayniqsa kulolchilik san’ati yuksak darajada rivojlangan. Arxeologik topilmalar shuni ko‘rsatadiki, sopol buyumlar tayyorlash jarayoni Markaziy Osiyo xalqlari hayot tarzida muhim o‘rin egallagan. Amaliy san’atning ushbu turi bugungi kunda ham o‘zining qadimiy an‘alarini davom ettirib, yangi texnologiyalar bilan boyib bormoqda.

O‘zbekiston hududida ilk sopol buyumlar neolit davridan boshlab yaratilgan. Qoratepa, Obishir, Hisor madaniyatlariga oid qazishmalarda qo‘l bilan yasangan pishiq sopol idishlar, geometrik naqshlar bilan bezatilgan kulol buyumlari, o‘choqlarda xom g‘isht va sopol buyumlarni pishirish izlari topilgan. Bu davr kulolchilikda hali charx ishlatilmagan bo‘lib, buyumlar qo‘lda shakllantirilgan.

Miloddan avvalgi I ming yillik o‘rtalariga kelib kulol charxi paydo bo‘ladi. Bu esa idishlarning shaklini takomillashtirish, bir xil o‘lchamdagi

sopollarni ommaviy ishlab chiqarish, mahsulot sifatini oshirish imkonini berdi.

Bu davrda Sug‘d, Baqtriya va Xorazm hududlarida kulolchilik ancha taraqqiy etdi. Afrosiyob, Uzunqir, Ko‘ktepa kabi yodgorliklardan topilgan sopol idishlar yuksak badiiy did va texnik mahoratni namoyon etadi.

O‘rta asrlar – O‘zbekiston kulolchilik san’atining gullagan davri bo‘lib, ayniqsa IX–XII asrlar va XIV–XV asrlarda yirik kulolchilik maktablari shakllandi.

XIV–XV asrlar Temur va Temuriylar davrida me‘moriy bezaklarning keng qo‘llanishi natijasida kulolchilik yuksak bosqichga ko‘tarildi.

- Samarqanddagi Shohi-Zinda,
- Ahmad Yassaviy maqbarasi,
- Ulug‘bek madrasasi kabilarda ishlatilgan koshinlar, mayolika va mozaikalar kulolchilik san’atining eng yuqori namunalaridir.

Sovet davri industrializatsiya jarayonlari hunarmandchilikni biroz cheklagan bo‘lsa-da, 1960–1980-yillarda xalq ustalari sa’y-harakatlari bilan Rishton kulolchilik maktabi, G‘ijduvon ustalari sulolasi, Xorazmning an’anaviy sir va koshin ishlari qayta tiklandi. Bu davrda kulolchilik ko‘proq badiiy amaliy san’at sifatida rivojlandi.

1991-yildan keyin O‘zbekistonda milliy hunarmandchilikni rivojlantirishga katta e’tibor berildi. Jumladan, rishtonlik Muhammadjon va Alisher Nazirovlar, g‘ijduvonlik Fazliddin va Alisher Narzullayevlar, xivalik Rustam Usmonov kabi ustalar tomonidan xalqaro miqyosda e’tirofga sazovor asarlar yaratildi.

Mustaqillik yillarida “Hunarmand” uyushmasi tashkil etildi, mahalliy kulol maktablarini qo‘llab-quvvatlash kuchaydi, xalqaro festival va ko‘rgazmalar yo‘lga qo‘yildi, turizm rivoji bilan kulolchilikning bozori kengaydi. O‘zbekistonda kulolchilik san’ati zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Rishton kulolchilik buyumlari nafaqat ichki bozorga, balki

xorijiy davlatlarga ham eksport qilinmoqda. Usta kulollar an'anaviy naqshlarni saqlagan holda, yangi shakllar va uslublarni sinab ko'rishmoqda. Yangi texnologiyalar, jumladan, 3D dizayn va kompyuter texnologiyalari yordamida kulolchilik an'analarni zamonaviylashtirish imkoniyati mavjud.

Bugungi kunda, O'zbekistonda badiiy kulolchilik rivojlanishga davom etmoqda. Xalq san'ati ustaxonalarining o'ziga xos stili va innovatsion yondashuvlari bilan, ular o'z san'atlarini yaratish va rivojlantirish jarayonida tajribalarini o'stirib bormoqdalar. Hozirgi kunda o'zbek kulollari: ekologik toza xomashyo bilan ishlash, lazer, kompyuter grafikasidan foydalangan holda naqsh loyihalash, qo'lda ishlangan an'anaviy usullarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish yo'lida katta muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritmoqda. Rishtonning tabiiy "ishqor sirlari" xalqaro miqyosda o'ziga xos brendga aylangan.

Umuman olganda, O'zbekiston kulolchilik san'ati ming yillik tarixga ega bo'lib, bu san'at nafaqat maishiy ehtiyojlarni qondirish, balki xalqning badiiy didi, dunyoqarashi va madaniyatini aks ettiruvchi bebaho merosdir. Mustaqillik yillarida kulolchilikning qayta tiklanishi va rivojlanishi bu san'atni nafaqat milliy boylik, balki xalqaro madaniy brend darajasiga ko'tardi. Shuningdek, kulolchilik san'ati asrlar davomida turli xalqlarning an'analarni o'zida mujassamlashtirgan holda rivojlandi. O'zbekistonda esa Rishton kulolchilik maktabi xalqimizning boy madaniy merosining ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi. Ushbu san'at turi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashib, o'zining an'anaviy shaklini saqlab qolgan holda yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Rishton kulolchilik san'ati nafaqat hunarmandchilik, balki milliy madaniyatimizning muhim qismi sifatida e'tirof etiladi. Kelajakda bu soha yanada rivojlanib, xalqaro miqyosda ham o'z o'rnini mustahkamlashiga ishonch bildirish mumkin.

Adabiyotlar

1. Asqarov, A. O‘zbekiston tarixi va madaniyati. – Toshkent: O‘zFA nashriyoti, 2002.
2. Толстов, С.П. Древний Кхорезм: Опыт историко-аркхеологического исследования. – Москва: Наука, 1948.
3. Masson, M.E. Srednyaya Aziya v drevnosti. – Moskva-Leningrad: AN SSSR, 1951.
4. Berdimuradov, A. O‘zbek kulolchilik san’ati tarixi. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Mirzaahmedov, A. O‘zbek amaliy bezak san’ati. – Toshkent: Sharq, 2000.
6. Rahimov, S. Temuriylar davri madaniyati va san’ati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.
7. Sagdullaev, A. O‘zbekistonda qadimgi davr madaniyati. – Toshkent: Universitet, 1996.

